

Tanya Alkhimovich, Bozhena Baranovskaya

Rozwój umiejętności komunikacyjnych u dzieci dwujęzycznych w nowym środowisku na podstawie wyników badań dzieci dwujęzycznych (języki rosyjski - polski) przeprowadzonych w warszawskich przedszkolach

Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego nr 1, 143-154

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Alkhimovich Tanya
Baranovskaya Bozhena**

**Rozwój umiejętności komunikacyjnych
u dzieci dwujęzycznych w nowym środowisku
na podstawie wyników badań dzieci dwujęzycznych
(języki rosyjski – polski)
przeprowadzonych w warszawskich przedszkolach**

Artykuł jest poświęcony dwujęzyczności oraz zagadnieniu związanemu z wpływem tego zjawiska na rozwój umiejętności komunikacyjnych u dzieci w wieku przedszkolnym. Kluczowy aspekt pracy dotyczy potencjalnego zagrożenia, jakie może stwarzać dwujęzyczność w procesie rozwoju jednostki.

Artykuł opiera się na analizie wyników badań przeprowadzonych w wybranych warszawskich przedszkolach wśród dzieci wychowywanych w dwóch językach: polskim i rosyjskim. Podstawą badań było doświadczenie rodzin wychowujących dwujęzyczne dzieci w wieku od 3 do 7 lat. Analizie poddano zachowania dzieci i dorosłych, badane za pomocą różnorodnych metod o charakterze socjologicznym i psychologicznym.

Główne aspekty badawcze skupiały się wokół następujących kwestii: jakie jest tempo kształtowania się umiejętności komunikacyjnych u dzieci dwujęzycznych w porównaniu z dziećmi monojęzycznymi; jaki wpływ ma dwujęzyczność na Społeczny, poznawczy i emocjonalny rozwój jednostki.

Autorki doszły do wniosku, że dwujęzyczność jest raczej zaletą niż wadą procesu rozwojowego oraz ma znikomy wpływ na pojawienie się różnorodnych problemów u dziecka.

Słowa kluczowe: rozwój osobowości; umiejętności komunikacyjne; psychologia rozwoju; dwujęzyczność.

Mimo rozpowszechnionej opinii o monojęzyczności, większość ludzi na świecie jest dwujęzyczna lub nawet wielojęzyczna. Według danych przytoczonych przez Rodolfo Stavenhagena¹ od 5 do 8 tysięcy różnych grup etnicznych zamieszkuje około 160 państw. Co więcej, naukowcy szacują, że istnieje ponad 5000 różnych języków, którymi posługują się mieszkańcy tak małej liczby państw. Z powyższego wynika, że niewiele jest państw monoetnicznych lub monojęzycznych. Poza tym każde z państw świata po-

¹ R. Stavenhagen, *The ethnic question: Conflicts, development, and human rights*, Tokyo 1990.

siada grupy osób żyjących w jego granicach, ale korzystających w życiu codziennym z języków innych niż język urzędowy.

Definicje dwujęzyczności i wielojęzyczności

Większość osób słyszących termin „dwujęzyczny” wyobraża sobie osobę doskonale mówiącą w dwóch językach. Dla nich osoba „naprawdę dwujęzyczna” to dwóch *native speakerów* w jednym. Odnoszą wrażenie, że taka osoba potrafi mówić, rozumieć, czytać i pisać w dwóch językach na najwyższym poziomie. Jednak dla niektórych pojęcie „dwujęzyczny” ma całkowicie inne znaczenie. Za przykład może posłużyć nazywanie dwujęzycznymi dzieci imigrantów, które dopiero zaczynają naukę w amerykańskich szkołach. W takim przypadku omawiany termin stosowany jest w znaczeniu „słaby, mało wykształcony” i odnosi się go do dziecka, które nie funkcjonuje jeszcze w dwóch językach: jest tylko użytkownikiem pierwszego języka i wcale nie posiada wiedzy lingwistycznej z zakresu drugiego, nowego. Podsumowując, termin „dwujęzyczny” służy do przekazywania szerokiego pola znaczeniowego, różnie opisywanego przez językoznawców².

Dwujęzyczność i wielojęzyczność są skomplikowanymi paradygmatami międzydyscyplinarnymi. Jak wynika z samej nazwy, fenomen dwu- i wielojęzyczności odnosi się do wytwarzania, przetwarzania i rozumienia odpowiednio dwóch albo więcej języków. Niemniej jednak potocznie termin „dwujęzyczny” stosowany jest jako synonim zarówno dwu- jak i wielojęzyczności³. Mimo faktu, iż takie stosowanie terminu „dwujęzyczność” jest sprzeczne ze ścisłe etymologicznymi podstawami, to bardzo rozpowszechnioną praktyką od momentu powstania tej dziedziny jest stosowanie go zarówno dla opisu wielojęzyczności, jak i dialektów w tym samym języku. Zatem w niniejszej pracy pod pojęciem „dwujęzyczność” rozumiana jest zarówno dwu- jak i wielojęzyczność. Warto pod-

² Por. Guadalupe V., *Multilingualism*, <http://www.linguisticsociety.org/resource/multilingualism> [odczyt 15.12.2013]

³ Por. Bhatia T., *Bilingualism and Multilingualism*, <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199772810/obo-9780199772810-0056.xml> [odczyt: 15.12 2013]

kreślić, że badanie dwujęzyczności jest obecnie szybko rozwijającą się dziedziną językoznawstwa, opartą na interdyscyplinarnym podejściu oraz wielości ram koncepcyjnych. Dwujęzyczność w dużej mierze zawdzięcza swoje pochodzenie językoznawstwu diachro nicznemu oraz socjolingwistyce, które wiążą się głównie z zagadnieniami kontaktów językowych oraz zmian w języku. Jednak z przyczyn teoretycznych i metodologicznych, przed rewolucją lingwistyczną Noama Chomsky'ego i po niej, dwujęzyczność była i wciąż jest postrzegana jako problematyczny obszar językoznawstwa.

Poza granicami językoznawstwa dwujęzyczność jest ściśle związana ze środowiskiem imigrantów oraz grupami marginalizowanymi, a także ich problemami ekonomicznymi oraz edukacyjnymi. Za przykład może tu posłużyć debata z pierwszej połowy XX wieku o związkach pomiędzy dwujęzycznością a inteligencją jednostki. Prekursorska faza badań nad dwujęzycznością w językoznawstwie rozpoczęła się w II połowie XX wieku od prac Uriela Weinreicha, Einara Haugena, Alisona Mackey'a oraz Romana Jakobsona. Od tamtej pory badania na różnych polach dwujęzyczności zyskały wymiar interdyscyplinarny.

Wśród głównych obszarów badawczych dwujęzyczności można wymienić:

- przedstawianie i przetwarzanie języków w dwujęzycznym umyśle;
- nauka języka przez dzieci i dorosłych;
- dwujęzyczne zaburzenia mowy;
- dwujęzyczność i mieszane systemy językowe;
- wpływ dwujęzyczności na jednostki i społeczeństwa;
- dwujęzyczność a wyzwania edukacyjne;
- stopień zagrożenia (np. wymieranie) języków.

Najstarsze opisy dwujęzyczności sięgają do gramatyki sanskrytu Paniniego oraz do tekstów religijnych (Biblia). O dwujęzyczności w kontekście normatywności językowej, kontaktów językowych i rozprzestrzeniania języków⁴ można także znaleźć wzmian-

⁴ *Ibidem.*

ki w językach klasycznych, takich jak grecki i łacina

Wraz z rozwojem myśli lingwistycznej pod koniec XIX wieku dwujęzyczność stała się przedmiotem teorii językoznawstwa. Wilhelm von Humboldt, Ferdinand de Saussure, Aleksandr Potiebina i inni naukowcy stworzyli językowe i metodologiczne podstawy badań w kwestii dwujęzyczności. Tak więc można powiedzieć, że badania naukowe dwujęzyczności ewoluowały od zakresu społeczno-historycznego dydaktyki do językoznawstwa, a dwujęzyczność jako problem językowy charakteryzuje się pewną dynamiką w modelu badawczym⁵.

Mimo że dwujęzyczność może być klasyfikowana ze względu na dobór pary języków, którymi posługuje się osoba, Weinreich określa trzy rodzaje dwujęzyczności. Podział ten odnosi się do sposobu, w jaki pojęcie o języku może być zakodowane w mózgu osoby: dwujęzyczność współrzędna, złożona i podporządkowana⁶. Istnieją również inne typologie dwujęzyczności. Jedną z nich zawiera mowa o dwujęzyczności wymuszonej, elitarnej, przyuczonej, w końcu wywołanej geograficznie lub społecznie⁷. Istnieje także typologia, według której występuje dwujęzyczność indywidualna i społeczna (badania prowadzone przez Joshuę Fishmana). Ponadto jedną z bardziej interesujących typologii opisuje dwujęzyczność pionową, poziomą i przekątną. Dodatkowo wyróżnia się także wczesny i późny bilingwizm⁸.

Warto wspomnieć również o pojęciu „semilingualizmu”. Zwykle dwujęzyczna osoba zna przynajmniej jeden język w całości. Istnieją jednak przypadki, w których komunikacja z poszczególnymi użytkownikami języka ojczystego jest ograniczona, a poziom integracji komunikatywnej z użytkownikami języka dominującego w społeczeństwie jest niski. W tej sytuacji dobra znajomość

⁵ М.Ф. Кондакова, *Языковой контакт в ряду других смежных явлений*, <http://frgf.utmn.ru/last/No15/text01.htm> [odczyt: 7.11.2013]

⁶ *Ibidem*.

⁷ http://www.fsc.yorku.ca/york/rsheese/psyc1010/wiki/index.php/Does_bilingualism_in_early_childhood_development_affect_various_components_of_intelligence%3F [odczyt: 5.04.2012]

⁸ H. Baetens Beardsmore, *Bilingualism: Basic Principles*, Clevedon 1986, s. 153.

języka ojczystego jest zatracana, a drugi język opanowany jest tylko w ograniczonym zakresie. Zjawisko to nazywane jest półjęzycznością (ang. *semilingualism*). Poznanie leksykalnej struktury obu języków jest w takich przypadkach ograniczone i uproszczone, podobnie dzieje się ze strukturą gramatyczną. Formy specjalne półjęzyczności tworzone są w okolicznościach, w których dwa języki pochodzą z tej samej grupy językowej⁹.

Dwujęzyczność a rozwój jednostki

Według ocen statystycznych, liczba dzieci wychowujących się w środowisku dwujęzycznym jest zbliżona do liczby jednostek rosnących w kontakcie z jednym językiem¹⁰. Mimo to dziecięca dwujęzyczność nie jest postrzegana najlepiej, czasami nawet spotyka się ze sporym sceptycyzmem.

Ze względu na brak wiedzy o tym zjawisku już od wczesnego dzieciństwa dwujęzycznego dziecka rodzice, nauczyciele i specjaliści mogą wyrażać wątpliwości dotyczące jego dwujęzyczności.

Bywa, że spodziewają się negatywnych konsekwencji uczenia się dwóch języków przez dzieci w wieku przedszkolnym. Warto także podkreślić, że naukowcy stosunkowo niedawno zaczęli wyrażać opinie inne niż negatywne na temat osobowości i rozwoju społecznego dzieci dwujęzycznych¹¹. Przez dłuższy okres dwujęzyczności zarzucano, że powoduje ona takie problemy, jak zaburzenia umysłowe i emocjonalne, niedostosowanie społeczne oraz zaniżoną samoocenę. Nie ma żadnych wątpliwości, że zawsze da się znaleźć osobę dwujęzyczną oceniającą własną dwujęzyczność jako problem.

Z badań przeprowadzonych przez Grosjena wynika jednak, iż większość osób dwu- i wielojęzycznych nie odnajduje żadnych nie-

⁹ N. Suprunchuk, *Encyklopedia dla uczniów i studentów w 12 t. T. 1: Społeczeństwo informacyjne. XXI wiek*, Minsk 2009, s. 111–115

¹⁰ *Laboratorium Psychologii Języka i Dwujęzyczności LangUsta*, <http://rekrutacja.langusta.edu.pl/onas.php> [odczyt 22.04.2014]

¹¹ *Shelter Offshore: Helping Your Children to Adapt to a Bilingual Environment*, <http://www.shelteroffshore.com/index.php/living/more/helping-children-adapt-bilingual-environment-10969> [odczyt 13.01.2014]

dogodności w możliwości mówienia w dwóch oraz więcej językach. Niewątpliwie istnieje wiele korzyści wynikających z bycia osobą dwujęzyczną. Są jednak także problemy powodowane dwujęzycznością. Zatem podstawowe pytania nie powinny ograniczać się do „faktu istnienia dzieci dwujęzycznych, które posiadają problemy w komunikacji z innymi, gdyż wśród osób dwujęzycznych, tak jak i mówiących w jednym języku, zawsze będą dzieci z takiego rodzaju problemami”¹². Natomiast pytanie, na którym naszym zdaniem warto się skupić, brzmi: czy faktycznie dwujęzyczność jest głównym bądź jedynym źródłem takich problemów.

W celu odpowiedzi na powyższe pytanie przeprowadzono badania, dotyczące problemów i specyfiki zachowań oraz nawyków komunikacyjnych dzieci dwujęzycznych, które zaczynają edukację przedszkolną. Najbardziej interesowały nas następujące kwestie:

- w jakim tempie rozwijają się nawyki komunikacyjne u dzieci dwujęzycznych w porównaniu z rozwojem dzieci funkcjonujących w jednym języku;

- jaki wpływ wywiera dwujęzyczność na rozwój poznawczy, społeczny i emocjonalny dziecka.

Z własnego doświadczenia jednej z autorek można wywnioskować, że na początku procesu adaptacyjnego w środowisku mówiącym w innym języku, takie dzieci charakteryzują się dużą ilością czasu spędzanego samodzielnie. Nieraz też cechują je przejawy agresji, które są wskaźnikiem braku możliwości komunikowania się w poprawny sposób.

Zagadnienia związane z rozwojem mowy były i są badane na całym świecie, między innymi przez Scherba i Chomsky’ego. Niewiele jest jednak badań, które dotyczą społecznych i psychologicznych aspektów zachowań dzieci dwujęzycznych. Istnieje kilka znanych w tej dziedzinie prac, napisanych przez polskich naukowców, między innymi *Psychologiczne aspekty dwujęzyczności* Idy Kurcz, *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej* Elżbiety Czykwin i Doroty Misiejuk, *Dziecko w środowisku*

¹² Por. C. Baker, S. Prys Jones, *Encyclopedia of bilingualism and bilingual education*, Multilingual Matters 1998.

dwujęzycznym i jego komunikacja międzykulturowa Katarzyny Kainacher. Poza tym Ewa Haman z Uniwersytetu Warszawskiego zajmuje się badaniami międzyjęzycznymi i międzykulturowymi¹³, a Uniwersytet Jagielloński posiada Laboratorium psychologii języka i dwujęzyczności¹⁴. Warte uwagi są też badania pod nazwą „Dwujęzyczność na wczesnych etapach edukacji w Polsce”, których dokonała Małgorzata Rocławska–Daniluk z Uniwersytetu Gdańskiego. Ponadto można także wspomnieć dzieła Fishmana, Lamberta, Haugena oraz Hornby’ego¹⁵.

Mówiąc o sferze komunikatywnej, należy pamiętać o istnieniu różnych punktów widzenia odnoszących się do tego, jak niemowlęta i dzieci uczą się komunikowania. Istnieje kilka teorii, które traktujemy w tej pracy jako podstawę pomagającą zrozumieć etapy rozwoju dziecka celem wnioskowania o tym, czy dwujęzyczność wpływa na sferę komunikacyjną, a jeśli tak jest, to w jakim stopniu¹⁶. Są to teorie: George’a Herberta Meada, społeczno-kulturowa teoria L.Vygotsky’ego, behawioralna teoria Johna Locke’a, która została opracowana przez Pawłowa oraz teoria Jeana Piagetta, dotycząca etapów rozwoju poznawczego dziecka, później opracowana i poszerzona przez Noama Chomsky’ego¹⁷.

Gdy mowa o teoriach społeczno-kulturowych, podkreśla się w nich związek między językiem i rozwojem poznawczym. Osoba uczy się języka ze względu na potrzebę zrozumienia środowiska i tworzenia interakcji społecznych z innymi¹⁸. Dlatego zadaniem dorosłego jest dostarczenie kontekstu społecznego, w którym może

¹³ Wydział Psychologii UW, <http://hal.psych.uw.edu.pl/nowyprofil.cgi?pracownik=45> [odczyt: 20.12.2013]

¹⁴ Laboratorium Psychologii Języka i Dwujęzyczności LangUsta, <http://rekrutacja-langusta.edu.pl/onas.php> [odczyt: 20.12.2013]

¹⁵ Por. C. Baker, *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism*, Clevedon 2007.

¹⁶ H. Humphrey, *Social Interaction Theories*, http://www.ehow.com/about_6504822_social-interaction-theories.html [odczyt: 22.12.2013]

¹⁷ A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2012, s. 67–106.

¹⁸ Dyglosja i dwujęzyczność, <http://s0ci0.ru/osnovnye-ponyatiya-sociolingvisti-ki/74-diglossiya-i-dvuyazychie.html> [odczyt: 23.02.2014]

powstać taki rodzaj komunikacji¹⁹.

Zdecydowanie zgadzamy się z teorią interakcji społecznych ze względu na przykład własnego dziecka jednej z autorek. Przez kilka miesięcy jedynymi ludźmi, z którymi dziewczynka miała kontakt, byli członkowie jej rodziny i kilku rosyjskojęzycznych znajomych. Gdy zaczęła uczęszczać do przedszkola, spotkała wiele osób dorosłych oraz dzieci w jej wieku, z którymi mogła się komunikować. Niestety na początku nie wiedziała w jaki sposób to czynić, wynikiem czego były głębokie frustracje z powodu problemów językowych, zanikające jednak powoli wraz z doskonaleniem umiejętności językowych. Uważamy zatem, że potrzeba socjalizacji powoduje potrzebę komunikowania się, co z kolei prowadzi do zrozumienia przez dziecko świata znajdującego się wokół niego.

Badania dzieci dwujęzycznych

Słowiańska grupa językowa składa się z trzech podgrup: wschodniej (białoruski, rosyjski, ukraiński), zachodniej (górnolужиcki, kaszubski, dolnołużycki, połabski, polski, słowacki, czeski) i południowej (bułgarski, bośniacki, macedoński, serbski, słoweński, cerkiewno-słowiański, chorwacki)²⁰. Zatem język polski i rosyjski – jak wynika z powyższego zestawienia – należą do tej samej grupy językowej. Ponadto kultury narodów słowiańskich mają wiele wspólnego. W związku z tym ciekawa wydaje się specyfika komunikacji między dziećmi tych narodów, na przykład między dziećmi polskimi, rosyjskimi i białoruskimi.

Jesteśmy przekonane, że w celu wyciągnięcia wniosków o rozwoju umiejętności komunikacyjnych trzeba skupić się na kilku aspektach. Powinniśmy dowiedzieć się o okolicznościach, w jakich dziecko zaczyna rozumieć język polski. Ponadto, warto odnotować moment, w którym dziecko zaczyna się posługiwać nowym językiem oraz ten, w którym zaczyna się komunikowanie z dziećmi – *nosicielami* języka. Naszymi badaniami starałyśmy się objąć takie

¹⁹ Kondakova M., *Yazikovej kontakt v ryadu drugih smieznyh yavlenij*, <http://frgf.utmn.ru/last/No15/text01.htm> [odczyt: 7.11.2013]

²⁰ Suprunchuk N., *Encyklopedia dla uczniów i studentów w 12 t. T. 1: Społeczeństwo informacyjne. XXI wiek* / red. Strazev, Minsk 2009, s. 111–115.

zagadnienia, jak tworzenie się kompetencji językowych, specyfikę poznawczego i emocjonalnego rozwoju dzieci dwujęzycznych oraz specyfikę adaptacji przedszkolnej. Wydaje się nam bowiem, że rozwój umiejętności komunikacyjnych może być badany tylko poprzez głęboką analizę wyżej wymienionych czynników.

Przeprowadziłyśmy nasze badania w środowisku warszawskim – obecnie znacznie bardziej wielokulturowa wielokulturowym niż w przeszłości. Coraz więcej imigrantów przynosi się tu na stałe i przywozi ze sobą swoje rodziny, czego wynikiem staje się konieczność komunikowania się w świecie przedszkolnym dwujęzycznych dzieci z innymi. Imigranci mieszkający w Warszawie i okolicach mogą wysyłać swoje dzieci do kilku szkół przeznaczonych specjalnie dla nich. Istnieją sieci przedszkoli językowych. Dwujęzyczne dzieci uczęszczają do przedszkoli prywatnych i publicznych. W Warszawie istnieje około 280 prywatnych przedszkoli, natomiast liczba publicznych jest dwa razy większa. Okres przedszkolny jest znany jako wrażliwy czas rozwoju umiejętności językowych dziecka. Jak często twierdzą psychologowie, dziecko w tym wieku jest jak „czysta karta papieru”. Popularne jest stwierdzenie, że wiedza nabyta przez dziecko w wieku przedszkolnym będzie najbardziej skuteczna i zostanie z nim do końca jego życia.

Obiektem naszych badań było 10 rodzin, które wychowują dzieci w wieku od 3 do 7 lat i jednocześnie mówią w obu językach: rosyjskim i polskim. Badałyśmy dwujęzyczność współrzedną i złożoną, korzystając z metod socjologicznych i psychologicznych, które obejmowały: wywiady z rodzicami, w tym gromadzenie danych wywiadu; rozmowy z nauczycielami w przedszkolach; metody obserwacji, socjometrii (jeżeli było to możliwe w przypadku małych dzieci). Ponadto stosowałyśmy metodę psychologiczną zwaną rysowaniem projekcyjnym. Chcemy podkreślić, że tylko kombinacja metod socjologicznych i psychologicznych dała nam informacje potrzebne do analizy i wnioskowania.

Podczas naszych badań planowałyśmy sprawdzić pewne założenia. Główne z nich opierało się na tym, że dwujęzyczność jest raczej wyzwaniem, które dziecko pokonuje według jego cech osobowych. Mimo zarzutu, iż dwujęzyczność u dzieci w wieku od 2 do

4 lat powoduje „przeciążenie poznawcze”, chcemy podkreślić, że istnieją pewne dowody na to, że problemy takiego rodzaju u dwujęzycznych dzieci są jedynie tymczasowe²¹. Mimo że dwujęzyczne dzieci zaczynają mówić później niż jednojęzyczne, zwykle doganiają rówieśników, mogą szybko i sprawnie przejść z jednego języka na inny. To raczej nie cechy osobowe, lecz indywidualne tempo adaptacji ma wpływ na komunikowanie się.

Z powodu konieczności radzenia sobie z wyzwaniami, dwujęzyczne dzieci szybciej się uczą i są bardziej otwarte na nowe sytuacje. Mówiąc o aspekcie związanym z komunikacją takiego dziecka oczywisty jest fakt, że dzieciństwo dwujęzyczne ma różne zalety: korzyści poznawcze i kulturowe oraz zalety dotyczące komunikacji, tolerancji dla innych kultur i języków. Umiejętność przełączania się z jednego języka na inny pozwala na komunikowanie się z różnymi ludźmi w różnych językach. Mówiąc o zdolności konwersacyjnego rozumienia dzieci dwujęzycznych udowodniono, że dwujęzyczność zapewnia zdolności do „doceniania skutecznych odpowiedzi komunikacyjnych”²². Mimo istnienia także pewnej liczby krytycznych poglądów na temat pozytywnych efektów dwujęzyczności, możemy udowodnić że w przypadku umiejętności komunikacyjnych dwujęzyczność jest atutem.

Przez społeczeństwo bilingwizm często jest uważany za coś nieprawidłowego. Zakładamy jednak, że negatywne przyczyny dwujęzyczności mogą pojawić się w przypadkach, gdy dziecko nie jest przyzwyczajone do kultury większości, gdy jest ono odrzucone przez rówieśników lub gdy pojawiają się uprzedzenia. Dlatego bardzo ważna jest obserwacja otoczenia, przedszkola, w którym dziecko rozwija swoje umiejętności komunikacyjne²³. W rzeczywistości podejście nauczycieli do takich dzieci też jest warte sprawdzenia. Ważne, aby dowiedzieć się, czy w takich placówkach stosuje się indywidualne podejście do dziecka. Zaobserwowałyśmy również,

²¹ Por. Baker C., *Op. cit.*

²² http://www.fsc.yorku.ca/york/rsheese/psyc1010/wiki/index.php/Does_bilingualism_in_early_childhood_development_affect_various_components_of_intelligence%3F [odczyt: 5.04.2012]

²³ Por. Baker C., *Op. cit.*

w jaki sposób dwujęzyczne osoby były uspołecznione w środowisku przedszkolnym, jak komunikowały się z innymi dziećmi. Istnieje wiele aspektów, które powinny być oszacowane i zaobserwowane. Niemniej jednak z naszych badań wynika, że niezależnie od tego, czy dzieci uczą się jednego, czy dwóch języków jednocześnie, ryzyko znacznych negatywnych skutków społecznych jest takie samo. Zatem każdy rodzic, któremu kiedykolwiek zdarzy się możliwość wychowywania dziecka w środowisku dwujęzycznym, powinien z takiej możliwości skorzystać.

**DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SKILLS
OF BILINGUAL CHILDREN IN THE NEW ENVIRONMENT
CONSIDERING THE EXAMPLE OF BILINGUAL (RUSSIAN-POLISH)
CHILDREN IN THE KINDERGARTENS IN WARSAW**

The main issue of the article is the following: whether bilingualism is the cause of various problems in the development of personality and social skills of children. This article is the result of studies in field of communicative skills of bilingual children who begin to attend kindergarten. What we are interested in are such problems as: how quickly these skills are formed in comparison with monolingual children, what the impact of bilingualism on early socio-cognitive and socio-emotional development of a child is.

While making our research we studied 10 families who are raising children between 3 and 7 years and speak both Russian and Polish languages. We studied Coordinate Bilinguals and Compound Bilinguals and use both sociological and psychological methods. During our research we observed and estimated various aspects and checked various assumptions. We observed how bilinguals were socialized in kindergarten environment, how they communicated with other children. Our main assumption was that regardless of whether children learn one or two languages at a time, the risk for significant negative social outcomes is the same. Thus, according to the results of our research we can claim that our assumption was true. It's rather personal characteristics that don't help to communicate.

We believe this article can be useful for both teachers and parents having contact with bilingual children.

Key words: development; communicative skills; children; psychology; bilingualism.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Алхимович Татьяна Юрьевна,
аспирант.
Польская академии наук, институт
экономики (Польша, Варшава).
Область научных интересов: психо-

ABOUT THE AUTHOR

Alkhimovich Tanya,
PhD student, Department of Economy
of the Polish Academy of Sciences
(Poland, Warsaw).
Scientific interests: psycholinguistics,

лингвистика, детская психология, психология развития, экономическая психология.

Барановская Божена Игоревна,
студент.

Варшавский университет, факультет журналистики и политических наук; педагогический факультета (Польша, Варшава).

Область научных интересов: связи с общественностью, межкультурная коммуникация, анимационная деятельность.

child psychology, developmental psychology, economic psychology.
e-mail: tanina28@gmail.com

Baranovskaya Bozhena,
student, Department of Journalism and Political Science of the University of Warsaw (specialization: journalism and social communication), student of the Pedagogical Department of the University of Warsaw (specialization: social and cultural animation), Warsaw, Poland.

Scientific interests: public relations/ social communication, intercultural communication, animational activity public relations.

e-mail: baranovskaya2010@gmail.com